

Krúdy

Krúdy Gyulát 1926-ban, egy hétfői lap szerkesztőségében ismertem meg. Akkor még nem volt ötvenéves. Megismerkedésünk előtt, hosszú évek óta jöttek hozzám futárok: a róla szóló mesék és mondák. Azokat főként az Otthon-kör törzstagjai (a kártyások) hordták szét. Én Fedák asztalánál szintén tőlük hallottam.

Hanem előtte jártak, bizony, a könyvei is. Szindbád, Rezeda Kázmér, Nagybotos, Vak Béla viselt dolgai a szerelemben és bánatban, no meg a K. Gy. úr alkotta mindenségben. Egy-egy könyve (ha talán nem is mindegyik) hosszú távra bűvöletben tartott. Az *Asszonyosságok díja* Krúdy-zsongásától valósággal elbódultam, és általában varázsa alól sohasem szabadultam meg.

Egy kicsit áhítattal és a nagy írónak – költőnek! – kijáró légi szerelemmel néztem fel akkor reá.

Igenis: fel reá. Mert ritkán lát az ember olyan magasra nőtt férfiút. Azután meg szép is volt, olyan férfiasan és rokonszenvesen szép, ami még sokkal ritkább dolog. Ezt a külsőt egészítette ki csellóhangja, az a baritonhang, amely egyedül illetett hozzá. Nemhiába volt ő szerelem gyermeke (csak később kötöttek szülei házasságot), mert homlokán, bizony, csillaggal született, mint a csodalény a népmesében.

Amit most elbeszéltek, az egy szombatnapon történt. Leültünk a szerkesztőségi konferencián, mint azontúl minden szombaton, amikor is a felelős szerkesztő – Lázár Miklós – elnökletével megbeszéltük, ki mit ír a vasárnap éjfélkor megjelenő lapba. Kevesen voltunk belső munkatársak, mert Lázár megválogatta a „tollait”. Csak a szerinte jól megírt szöveget tűrte. Ő is Nyíregyházáról került Pestre, úgy, mint Krúdy Gyula. Az író a város gavallér-ügységjének (és egy egyszerű lánynak), Lázár a város közismert patikusának volt a fia. Az apák együtt kártyáztak a kaszinóban, és a ragaszkodás a két nyírségi bohémfiú között élethossziglan tartott.

Én nemrég tértem haza az emigrációból, és más nő rajtam kívül nem dolgozott a szerkesztőségben. Leültünk Lázár köré, és Krúdy Gyula egyenesen mellém ült. Akkor, már első alkalommal, hogy találkoztunk, és azontúl is minden szombaton, amíg az egészsége megengedte, hogy ott legyen.

Lopva néztem reá. Bevallom, gyönyörködnöm kellett benne. Csodálatosan ápolt volt. Nem látszott meg rajta, amit azóta a róla írt kortárs-vallomások kötetében, a *Krúdy világában* olvastam, hogy akkori margitszigeti háttérében milyen döbbenetes szegénység húzódott meg. Krúdy megjelent és *úr* volt, a szó kaszinói és konzervatív-londoni értelmében. Sötétkék öltönye, élrevasalt nadrágja, ragyogó fehér inge, szürkebetétes, gombos magascipője, a minden divattúlzást mellőző dzsentrí magabiztosságát hordozta. Semmi sem volt rajta vadonatúj, de nem is volt régi. Minden, amit viselt, hozzá tartozott. Honnan vette ezt? Atyai ágon századokból hozta? Vagy csak egyéni művészjólétele diktálta, hogy így jelenjék meg?

Természetesen nem ez volt Krúdyban a legnagyobb hatással reám. Hanem a feje, a szeme. Az a félrebillent fej, amely talán nem bírta el terhét – a benne szövődő mesék, álomlátások arany súlyát. És az a dióbarna szem, amelyből – túl az okosság

– intelligencia világított. Minden emberi dolognak mélységes megértése és megőrzése. Lemérése a mérhetetlennek.

Eleslétét és egyben érzékenységét beleszőtte írásaiba, s ezt időnként le kellett öntenie groteszk pajzánkodással vagy torzító humorral, hogy ne hasson borús melankóliának, de szerelmi turbékolásnak sem. A felületesek ugyan úgy tarthatták, hogy biedermeier modorban ír. De igazi olvasóját Krúdy nem téveszthette meg. Minden szépséges meseszövege, álomlátása ellenére, bizony, kellő helyen és időben nagyon is szenvedélyes bíráló volt, haragjában maró, érzékeiben nagyon is földi, és telt nála még a vásottfiú-garabonciásra is. És volt vaskos is, mint a kecskebak lábú faun. Igaz, hogy ritkán, és akkor is tán – csak egy pillanatra. De mégis.

Hiába. Egész műve, mindenestől: költészet. És csak az övé. Egy magányában elrekedt férfi sajátos költészete.

Mert ő, a sokasszonyos hősszerelmes, egész életében magányos volt. Ezt érezte a hallgatagsága. Újra meg újra begubózott, ha néha áttörte is a belső gátat és megszólalt. Papír olyankor nem volt előtte, hogy arra öntse ki a mesét, hát elfújta a levegőbe.

A szerkesztőségi konferenciákon – természetesen – vég nélkül unatkozott. De ott ült mégis, mert Lázár hívta. Lázárt szerette, és ez az ott-ülés, majd a belőle adódó másnapi írás, tárca vagy vezércikk, aránylag jó pénzt hozott. És a pénz rettenetesen kellett neki.

Szerettem, hogy ott ül a szerkesztőségben. És szerettem, nagyon szerettem, hogy minden alkalommal mellém ült. Unalmában a végszóval biztatta önmagát, és még a javában folyó megbeszélés közben ezt suttogtá nekem:

– Ebéd előtti „ser”-re elviszem a művésznőt a Kovacsécsbe.

A szerkesztőség akkoriban a Rökk Szilárd utcában tanyázott. A Kovacsécs pedig nem messze, a Rákóczi úton, a Rókus-

kapuval szemben találtuk. Egy órácskát ilyenkor ott üldögélünk együtt az egyik fa-páholyban, és illedelmes legények módjára, tempósan ittuk serünket.

Dehogyan szólaltam volna meg. Megszólalni, amikor K. Gy. úr asztalszomszédom oly értelmesen hallgat? Meggyőződés, azért is hívott el magával, merthogy én nem csicsergek. De néha mégis megeredt a szava – nála pillanatnyi jólét és fölengedés jele – és ilyeneket mondott el:

– Ismeri a Royal-szállóbeli kis Gerbeaud-t? Nos, igen. Hát volt ott egy lány, már nincs ott. Málikának hívták. Egy pár évvel ezelőtt nagyon tetszett nekem. Akkor ott laktam a Royalban, az ötödik emeleten. Azt a Málikát nem lehetett csak úgy kezelni. Csak úgy elhívogatni. Meg úgy hazudozni neki. Tiszta kislány volt. Hát én, vén fejemmel, majdnem belészerettem. Kicsit megbolondultam. Egyszer azután ráállott, hogy egy szabadnapján estefelé kijön velem fiákeren a Kutyaavillába. Az ott van a Dunaparton, Budafok alatt. Jó hajat főznek ott, jó bort tart a korcsmáros. Megegyeztünk. Málika eljött hóféhér ruhában, még egy bíborpiros rózsát is kitűzött illetékes helyre. Formás kis hely volt az, keménykörte formájú. Akkor azután megköttük éjfélkor a vérszerződést.

Elhallgat. Halántéka fölött megcsillan az ezüstcsík. Lenéz söröspoharába.

– Vérszerződést? . . . Gyula bátyám . . .

– Igen hát. Feltúrtem a blúza ujját és saját ingujjamat, a felső karon, kívül, zsebkéssel bevágtam. Keresztbe. Két metszést Málikánál, nálam is. Csurgott a vér az ő karján is, az enyémen is, és akkor karomat szorosán odanyomtam karjához. Az volt a vérszerződés.

– Málika . . . – mondom elmélázva. – És hagyta? Szisszenés nélkül?

– Hagyta.

– És hová lett Málika?

Rámnéz, egy kissé megvonja vállát. Mint aki azt mondja: mi-csoda kérdés ez? Tartozik ez énrám? És megint mély hallgatás-ba merül, mert nem szólni egy szót sem – bölcsebb mindennél.

Egy évre rá, tavasszal, már súlyos beteg volt. Orvosa, a „vörös Lévy”, akkoriban minden pesti író és művész bizalmi orvosa, keményen rászólt, hogy ez nem járja, tessék abbahagyni: italt, nikotint. . . csupa garázda mennyiséget, különben baj lesz. A szíve nem engedi tovább. Akkor összeszedte magát és iparkodott, hogy a vörös Lévynek szót fogadjon. Nagyon szerette az orvosát, nagyon szerette az életet, bármily küzdelmesen alakult is számára. Minél idősebb lett, annál többet kellett szenvednie és küzdenie. Nemcsak a tiltott narkotikumok ártottak a szívének, az anyagi gondok és politikai körülmények legalább olyan mértékben támadták.

Ötvenedik születésnapja közeledett, és ezért a *Literatúra* folyóirat, azazhogy Supka Géza főszerkesztő elküldött hozzá a Margitszigetre. Hadd ünnepeljük a *Literatúr*ában. Ki tud még olyat mondani Szindbádról, mint ő maga?

Nem világosított fel senki; a szigeten ott él-e vele együtt második felesége és kislánya. Erről sehol sem esett szó. Mert hol ott éltek vele, hol elköltöztek tőle. Azzal sem voltam tisztában, hogy a nagy író be sem vezethetne lakásukba, mert az annyira kifosztott és szegényes. Pedig ez volt az oka, hogy a ház előtt várt egy padon. Igen, ez a szép, még mindig délceg, kifogástalan külsejű férfi – előttem és az olvasói előtt – bizonyára szégyellte volna otthona szegénységét. Holott igazán nem az ő szégyene volt. Ő lábadozón és legyengülten is mindig rengeteget dolgozott. De hát – a forradalmakkal egyetértett, és azután is dacos egyéni hittel járkált. A kurzusnak egyáltalán nem feküdt le. Ezt haláláig nem bocsátotta meg neki a reakció.

Most ott állt előttem, mégiscsak felderült arccal. Tavasz nagy betegsége után, a nyári hónapokban, szemmel láthatóan

összeszedte magát. Lesült. Barnapiros. Szeme csillog, vágott bajusza alatt félmosoly. Énbennem erős a hit, hogy Krúdy most lett a legszebb. Szébb így, kicsit szikkadtan, kicsit deresen, mint lehetett ifjú gavallér-Gacsaj Pesta betyáréveiben.

Ülünk mind a ketten a padon. Déli verőfény, megritkult lombú fák. A sziget csendben nyújtózik előttünk, hiteti, hogy lakatlan. Magyar szeptember, tündöklés. Gyümölcsíze és gyümölcszaga van itt az ősznek.

Sajnálom, hogy meg kell szakítanom a csendet. Sajnálom, hogy egyáltalán kérdezniem kell tőle valamit.

– Gyula bátyám, egy hónap múlva, október 21-én üli ötvenedik születésnapját. Az Isten éltesse drága Krúdy Gyulát! És meg ne haragudjék, ha most megbízásból kérdezem: ebben az ünnepi évben van-e olyan munkája, amelyen saját örömeire dolgozik? (Mert mit is kérdezhet tőle egy irodalmi lap!)

És ő élénken:

– Van hát. Bródy Sándor életrajza. De nem volna teljes, ha így mondanám: a magam örömeire írom. Hanem így kell mondanom: a magam biztatására is. Mert engem manapság éppen az a Bródy vonz, akit ötvenedik évében, legjobb korában láttam, és a legünnepeltebb írónak ismertem. Hogy ez mikor volt? Úgy 1910 körül, gondolom.

Elhallgat, elnéz a levegőbe. Messzire.

– Érdekes írójelenség volt Bródy Sándor – folytatja. – Lisznyay Kálmán óta, aki az ötvenes és hatvanas években cifraszűrben végigbomladírozta az országot, sarkantyús csizmában és fokossal táncolt, palóc dalokat írt és énekelt; semmiféle költő vagy író nem volt olyan népszerű, mint Bródy Sándor. Holott ő nem táncolt, hanem népszerűsége fénykorában szép szavakkal és könyvekkel hódította meg közönségét. Mindig megvoltak a maga olvasói. Elsősorban a pesti nők, az úgynevezett meg nem értett asszonyok, akik tulajdonképpen kalandnak nézték az életet. De vidéken is megtaláljuk abban a korban ugyanezeket a

nőket. Bovaryné fajtáját. Az nem találja meg a lelke egyensúlyát a kisvárosi-falusi légkörben, és új élet után vágyik. Az új élet lehetőségeit, útjait nyitogatta számukra Bródy Sándor. Meglebentette előttük a boldog asszonyi karrier hét fátyolát.

Krúdy cigarettára gyújt, kihúzza magát, hátradől a padon, és most felnéz a lombkoronába, ahonnan árad lefelé a sárga fény. Nem mondja ki, hogy mi jutott eszébe, de arcát rózsásítja a gondolat.

– Bródy Sándor húsból és vérből való asszonyai vagy azok hűgái voltak az én fiatalkoromban az én asszonyaim is. Elmondom hogyan ismerkedtünk meg. Húszéves voltam, akkor ő harmincnégy lehetett. Pesten történt, jobban mondva Budán, sőt Budafokon, akkor is épp a Kutyaavillában. Nagyon elhagyatott csárda volt az akkoriban még, és én valószínűleg szerelmi bánatomban vetődtem oda egy nyári délutánon, egyedül. Az idő tájt örököltem apámtól. Gavallérjelölt voltam, ahogyan más ügyvédjelölt. És írni abban az időben kezdtem komolyabban. A csárdában Bródy Sándor mulatott Fenyő Sándor társaságában, aki akkor a *Magyar Hírlap* felelős szerkesztője volt. Két szép fiatal színinövendék ült az asztaluknál, két szemrevaló kis pesti lány. Estefelé Bródy „úszni” tanította őket. Bementek a vízbe. Én is. Nagyon összebarátkoztunk. Hajnalban már együtt jöttünk be Pestre fiákeren. Négyen a hátsó ülésen. . . és Fenyő a bakon.

Egy-két szippantás, eldobja cigarettáját.

– *Még ma sem ismerik* Bródy Sándor alakját, pedig már nem ismerhetik. Nemcsak háború előtti, hanem századvégi gavallér volt, aki tulajdonképpen sohasem tudta magát korába beleélni. Rettentően és meglepően intelligens volt, bár műveletlennek szerette feltüntetni magát. Intellektuelek között élt bohémes, cigányos, nyugtalan életet, ezt őutána nem csinálta többé senki végig, mert az emberek elsavanyodtak ahhoz, hogy íróik bohém életet élhessenek. A háború előtti intelligencia, amely Adyt

is hozta, a század elején kezdett érdeklődni Bródy Sándor iránt, akit némelyek tehetségtelen írónak mondtak, holott nem volt az, s a maga korában újszerűnek kellett őt tekinteni. Valóban, a békésgyulai ügyvédi írnok, mert Bródy az is volt, határozottan új színeket és meglátásokat hozott. Úgy az elbeszéléseiben, regényeiben és színdarabjaiban, mint eredeti életmódjában. Igen tehetségesen tudott élni, bár mindig szerencsétlen embernek tartotta magát sorsában és szerelmeiben, s egy alkalommal – ahogy ez ismeretes – egyik Bécs melletti fürdőhelyen romantikusan szíven lőtte magát. Ő maga úgy tartotta, hogy sohasem volt jóformán egyetlen boldog perce, ezért látta groteszknek és ferdének az emberek életét. Ugyanezért mondott annyi rosszat barátaira és ellenségeire, hogy megjegyzései valósággal hírhedté váltak.

Legjobban szeretem – gyűjt újabb cigarettára Krúdy (nem tudom, ehhez a nikotinpazarláshoz Lévy doktor mit szólna) – *Don Quijote kisasszony* című regényét. Ezt tartom annak az írásnak, amelyben, egy nő alakján keresztül, legjobban kifejezte azt, amit önmagáról gondol. Ilyen Don Quijote volt akkor is, amikor a régi *Magyar Hírlaptól* megbízást kapott, hogy az Emke-bálra utazzék le Kolozsvárra. És ő egyszál frakkban akkor két esztendeig ott maradt. Ugyanis szerelmes lett Hunyady Margitba, az ottani Nemzeti Színház kitűnő művésznőjébe. S ennek a ragyogó két esztendőnek emléke a tehetséges Hunyady Sándor.

Utolsó éveiről és haláláról ne beszéljünk. Az szomorú volt. Nekem azt mondta, nem hiszi el, hogy szívbajos, mert egyszer már keresztüllőtte a szívét, hát ha a golyó nem ölte meg, csak nem öli meg a szívbillentyű-tágulás. Neki is, mint nekem, a vörös Lévy volt a legjobb embere, az egyetlen, aki előtt megnyilatkozott. Az egész világon csak őt tartotta okosabbnak önmagánál.

Lassan, elgondolkozva hozzát teszi:

– Én a Bródy Sándor életrajzon csak olyan napokon dolgoz-

zom, amikor kedvem van a munkához. Már több mint a fele kész. De az igazi dolgok sohasem jelennek meg napilapban. Bizonyos emberi megvilágításokat nem bír el a rotációs papír. És nekem róla ilyen mondanivalóim is vannak.

Így rejtőzött el az ötvenéves Krúdy, barátja, Bródy Sándor zseniálisan felvázolt alakja mögé, hogy ne kelljen önmagáról vallania.

Hiába tette, mert hiszen egész idő alatt, minden szavával K. Gy. úrról beszélt.